

# KVALITETA ŽIVOTA KAO ČIMBENIK DEMOGRAFSKE ODRŽIVOSTI OTOČNIH ZAJEDNICA

**Sanja Klempić Bogadi, Sonja Podgorelec**

Sanja Klempić Bogadi  
Institut za migracije i narodnosti  
Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb  
sanja.klempic@imin.hr

Sonja Podgorelec  
Institut za migracije i narodnosti  
Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb  
sonja.podgorelec@imin.hr  
<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.05>

## Uvod

Održivost je pojam koji se temelji na ravnoteži raznih elemenata sustava: između prirodnog okoliša – otoka kao prostora određenog tлом, morem, biljnim pokrovom i životinjskim svijetom, klimom i drugim posebnim obilježjima, ali i socijalnog sustava koji počiva na očuvanju lokalnih zajednica i njihovih tradicija.<sup>1</sup> Pojam socijalne održivosti obuhvaća podjednako biološku reprodukciju kao i mogućnosti da se osobni identitet i identitet zajednice projicira u budućnost (Maida, 2007). Naime, otok kao specifični prostor i otočna kultura kroz očuvanje tradicije i društvenih vrijednosti, imaju jedinstven utjecaj na kvalitetu života njegovih stanovnika. Ima li, i kakvu ulogu kvaliteta života na demografsku održivost otočnih zajednica? Naime, analizirajući demografske procese na hrvatskim otocima u prvom planu uvijek je gotovo kontinuirana

---

<sup>1</sup> Ovaj rad je rezultat rada na kompetitivnom istraživačkom projektu Mreža otočne temporalnosti: multidisciplinarno istraživanje iskustva temporalnosti na Dugom otoku i Kornatima. Projekt financira Sveučilište u Zadru za razdoblje 2021.-2023. (IP.01.2021.13).

snažna depopulacija koja je od njih, u posljednjih stotinjak godina, oblikovala neke od demografski najugroženijih prostora u Hrvatskoj.

Kvaliteta života složen je koncept oko čije definicije ili preciznije definicija od kojih se sastavnica sastoji i što ona doista jest postoje prijepori (Davis, 1986). S obzirom da je tema ovoga rada analiza demografske „snage“ otoka kao temelja za eventualno poboljšanje uvjeta koji oblikuju ukupnu kvalitetu života, ali i *vice versa*, analiza nekih od ključnih dimenzija kvalitete života i njihova utjecaja na razinu demografske održivosti, definicija koncepta postaje još složenija. Tako, baveći se u većoj mjeri konceptom na razini zajednice, a manje na individualnoj, Beesley (1983: 54) kvalitetu života određuje kao „procjenu prosječnih vrijednosti zadovoljstva ili nezadovoljstva građana (otočana pojedinca, op. a.) ili javnosti (otočne zajednice, op.a.) nizom resursa, posebno onih za koje se vjeruje da su bitni za ljudsku dobrobit“. Tako se, kvaliteta života vezana uz demografsku analizu nekog prostora, u ovome slučaju otoka, treba baviti uvjetima okoline u kojoj stanovnici promatranog prostora žive ili nekim običajima, navikama i vrijednostima specifičnim za stanovništvo. Naime, neki istraživači iskazuju sumnju da bilo koji pokazatelj kvalitete života na nacionalnoj ili regionalnoj razini, ili ako je riječ o otocima na razini pojedinih arhipelaga, može prikriti lokalne specifičnosti zajednice (Pacione, 1982). Prema dosadašnjim iskustvima (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Podgorelec, 2008; Babić, Lajić i Podgorelec, 2004; Rapley, 2003; Tomić-Koludrović i Leburčić, 2001; Lajić, Babić i Podgorelec, 2001), pristupi pri istraživanju kvalitete života otočnog stanovništva uglavnom se koriste dvjema kategorijama varijabli: 1. objektivnim karakteristikama pojedinaca poput pokazatelja socioekonomskog statusa, društvenih odnosa, razine sigurnosti, zdravstvene zaštite, (van)institucijske skrbi, pristupa raznim uslugama, mogućnosti za aktivnosti dokolice / načina provođenja slobodnog vremena itd., zavisno od cilja i predmeta istraživanja i 2. subjektivnim vrednovanjima koje pojedinci iskazuju o vlastitom iskustvu: procjena zadovoljstva životom i doživljaj osobne vrijednosti (samopoštovanja) i sreće.

Pri istraživanju kvalitete života stanovništva hrvatskih otoka, a radi se o rezultatima kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja provedenih zadnjih 30-ak godina koji će biti korišteni kao potkrijepa analizi u ovom radu, oslanjalo se na definicije kvalitete života koja u obzir uzima podjednako analizu životnih uvjeta – okoliš i kulturu, koji kvalitetu života otočnog stanovništva određuju na specifičan način, kao i pojedinačno iskustvo pojedinca – njegovu osobnu procjenu određenih područja života poput zdravlja, načina provođenja slobodnog vremena, osjećaja bliskosti (unutar obitelji i u lokalnoj zajednici), solidarnosti, doživljaja sigurnosti i sl.

U radu se analiziraju najnoviji demografski pokazatelji na temelju rezultata Popisa stanovništva 2021., a fokus je na demografskim pokazateljima i različitim aspektima kvalitete života mladih i starih stanovnika. „Proces depopulacije prepoznaje se, između ostalog, prema rastu udjela stare i smanjenju mlade populacije“ (Babić i Lajić, 2004: 279). Ostanak mladih na otoku osigurava demografsku održivost, a istovremeno stari trenutno čine najbrojniju skupinu stanovnika na otocima. Te dvije skupine otočnih stanovnika razlikuju se i prema čimbenicima koji su dominantni za njihovu kvalitetu života.

Uvjeti života hrvatskih otočnih zajednica slični su zbog zajedničkih geografskih osobitosti prostora - odvojenosti od kopna, sličnosti tla i klime, ali i specifičnih infrastrukturnih mogućnosti/ograničenja, povijesnih događanja kojima su bile izložene, kao i gospodarskih uvjeta koji su odredili/određuju način njihova života danas. Svoju otpornost na promjene tijekom vremena otočani, a posebice otočanke (Podgorelec i Bara, 2014) u nekim povijesnim trenucima kada su u potpunosti preuzimale odgovornost za svoje obitelji, iskazuju višestrukošću socijalnih uloga, specifičnim tipom socijalne kontrole i solidarnosti, osjećajem pripadanja, lokalnom kulturom i običajima, zajedničkim sustavom vrijednosti.

## **Promjene broja stanovnika otočnih zajednica**

Današnju demografsku sliku hrvatskih otoka dominantno je oblikovalo iseljavanje koje je u otočnim obiteljima i otočnom životu ukorijenjeno desetljećima. Migracija je otočanima uobičajena pojava, a glavni razlog koji je poticao iseljavanje bili su nepovoljni ekonomski uvjeti koji su prisiljavali otočno stanovništvo na odlazak na kopno (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2020; Babić, Lajić i Podgorelec, 2004). Migracijska povijest pojedinca ili članova njihovih obitelji, ranije generacije ili mlađih naraštaja posebice značajnu ulogu ima na manjim otocima ili, preciznije u manjim otočnim zajednicama u kojima stanovnici žive međusobno povezani na raznim razinama. Dakle „kvaliteta života osobe povezana (je) s kvalitetom drugih osoba u njezinoj okolini (...) odražava kulturno naslijeđe osobe i onih koji je okružuju“ (Goode, 1994: 148). Za većinu hrvatskih otoka još od kraja 19. i/ili početka 20. stoljeća smanjenje broja stanovnika je ključan proces koji ugrožava demografski opstanak otočnih populacija i najvažniji je izazov u različitim segmentima otočnog života. Manjak stanovništva doveo je do smanjenja sadržaja i usluga na otocima, pa su stanovnici malih i srednjih otoka gotovo potpuno ovisni o sadržajima na kopnu što im bitno otežava svakodnevni život. Istovremeno, manjak sadržaja negativno utječe na kvalitetu života i time čini otoke u tim aspektima neatraktivnim za ostanak ili doseljavanje i dovodi u pitanje njihovu demografsku održivost.

U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata otoci su samo dva puta zabilježili porast broja stanovnika, u međupopisnom razdoblju 1981.-1991. te 2001.-2011. U posljednjem međupopisnom razdoblju 2011.-2021. ukupan broj stanovnika otoka ponovo se smanjio, ovaj put za 3,6%. I kvarnerski i dalmatinski otoci imaju negativan predznak kretanja ukupnog broja stanovnika. Međutim, službeno se povećao broj naseljenih otoka jer su na Svetom Andriji i Sušcu ponovno registrirani stalni stanovnici. Godine 2021. na 50 naseljenih otoka živjelo je 120.437 stanovnika. Od ukupnog broja otoka, 27 bilježi depopulaciju, 1 stagnaciju i 21 demografski rast. Za Babac nisu dostupni službeni podaci o broju stanovnika 2011. Na kvarnerskim otocima porast broja stanovnika zabilježili su Krk, Ilovik i Vele Srakane, Male Srakane su demografski stagnirale, a Cres, Lošinj, Rab, Susak i Unije su depopulirali. Među dalmatinskim otocima sve otočne podskupine bilježe depopulaciju, koja je nešto slabijeg intenziteta na srednjodalmatinskoj, a podjednaka na sjevernodalmatinskoj i južnodalmatinskoj. U sjevernodalmatinskoj otočnoj skupini od 18 otoka Vir, Ošljak, Pašman, Zverinac, Dugi otok, Premuda i Silba bilježe porast, a svi ostali pad broja stanovnika. Na srednjodalmatinskim otocima od 16 otoka pozitivan demografski predznak pokazuju Šolta, Žirje, Zlarin, Sveti Andrija, Biševo, Drvenik Veli i Drvenik Mali, ostali imaju negativan. U južnodalmatinskoj skupini otoka, Sušac i sva tri naseljena Elafita bilježe porast dok Mljet, Lastovo i Korčula depopuliraju.

Tablica 1. Broj stanovnika otoka 2011.-2021.

	2011.	2021.	Međupopisna promjena	Indeks promjene 2021./2011.
Kvarnerski otoci	39.706	38.437	-1269	96,8
Sjevernodalmatinski	24.615	23.441	-1174	95,2
Srednjodalmatinski	42.401	41.170	-1231	97,1
Južnodalmatinski	18.233	17.389	-844	95,4
Dalmatinski otoci	85.249	82.000	-3249	96,2
Ukupno	124.955	120.437	-4518	96,4

Izvor: izračunali autori iz podatka Popisa stanovništva 2011. i 2021.

Dugotrajan iseljavanje s otoka negativno se odrazilo ne samo na ukupan broj stanovnika već i na različite demografske strukture. Odlazak stanovništva u reproduktivnoj dobi doveo je i do prirodnog pada 1960-ih na kvarnerskim, a 1970-ih i na dalmatinskim otocima (Lajić, 1997). Od 1970-ih hrvatski otoci kontinuirano bilježe negativnu prirodnu promjenu (Lajić, 1997; Klemić i Lajić, 2005; Lajić i Mišetić, 2013). I u međupopisnom razdoblju 2011. do 2021. za sve godine je prirodno kretanje negativno jer je na otocima veći broj umrlih od

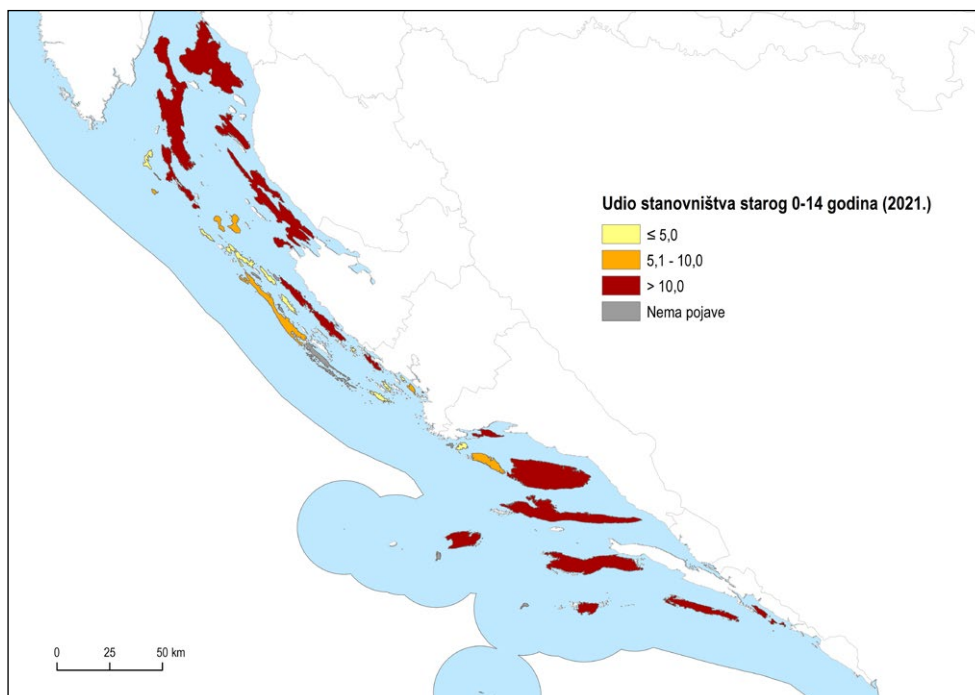
živorođenih. U ovom razdoblju najveći broj živorođenih zabilježen je 2020., a najveći broj umrlih 2021.

I dok za podatke o vitalnim događajima možemo reći da su uglavnom pouzdani, kod migracije je situacija znatno kompleksnija. Tako je 1990-ih i 2000-ih otočni migracijski saldo bio pozitivan (Klempić i Lajić, 2005; Lajić i Mišetić, 2013). Međutim, porast broja stanovnika na otocima u određenim razdobljima tijekom posljednjih 30 godina, a time i pozitivan migracijski saldo velikim dijelom je rezultat metodoloških nedosljednosti u popisivanju otočnog stanovništva (Klempić Bogadi, 2023). Poznato je da se dio otočana koji ne žive stalno na otocima i vikendaša popisuje na otocima zbog različitih beneficija što zamagljuje stvarno demografsko stanje (Lajić i Mišetić, 2013; Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013; Klempić Bogadi, 2023). I u posljednjem međupopisnom razdoblju saldo otočnih migracija je pozitivan. Izračun vitalno statističkom metodom pokazuje da je u ovom razdoblju međupopisna promjena broja stanovnika bila - 4518, a prirodno kretanje je iznosilo -7694 iz čega proizlazi da je migracijski saldo 3716. U kontingentu stvarno doseljenih na otoke sigurno je značajan broj otočnih povratnika. Otočni emigranti i nakon odlaska većinom zadržavaju snažan osjećaj pripadnosti relativno homogenoj i intimnoj otočnoj zajednici, u kojoj postoji čvrsti osjećaj povezanosti i osjećaj sigurnosti, a to je često i glavni motiv povratka. Posljednjih godina je u Hrvatskoj izražen manjak radnika, posebice u turističkim naseljima što je potaknulo dolazak stranih radnika, te je za očekivati da će i na otocima u sljedećih nekoliko godina dio tih radnika trajno ostati. U prošlosti su otočani bili neskloni doseljenicima, međutim, želja za demografskim opstankom čini ih tolerantnijim i spremnijim za dolazak novih stanovnika iz Hrvatske i iz inozemstva (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013).

## **Djeca i mladi na otocima**

Godine 2021. na otocima je živjelo 15.094 djece u dobi do 14 godina i oni su činili ukupno 12,5% otočnog stanovništva. U usporedbi s ranijim popisom 2011. kada ih je bilo 15.936, njihov broj se smanjio 5,3%. Čak na 12 naseljenih otoka ne živi niti jedna osoba ove dobi – Male Srakane, Vele Srakane, Rivanj, Ošljak, Zverinac, Rava, Kornati, Biševo, Sveti Andrija, Drvenik Mali, Sušac i Babac (Slika 1). Svi navedeni otoci populacijski pripadaju u kategoriju malih otoka. Do 5% stanovnika u dobi 0-14 imaju Unije, Sestrunj, Ist, Iž, Molat, Premuda, Vrgada, Kaprije, Žirje, Prvić, Drvenik Veli i ovdje je riječ o populacijski malim otocima. U rasponu od 5,1 do 10% djece u dobi do 14 godina živi na otocima Susak, Dugi otok, Vir, Olib, Silba, Zlarin i Šolta. Najveći udio mladih

bilježe otoci Vis, Cres, Lošinj, Ilovik, Rab, Krk, Pag, Ugljan, Pašman, Murter, Hvar, Brač, Čiovo, Koločep, Lopud, Šipan, Korčula, Lastovo i Mljet.



Slika 1. Otoci prema udjelu stanovništva u dobi 0-14, 2021.

Izuzetno bitan čimbenik kvalitete života na otoku za ovu dobnu skupinu i njihove roditelje su mogućnosti obrazovanja. Međutim, mnogi od njih, posebice na malim otocima suočeni su s nedostatnim uvjetima ili potpunom nemogućnošću obrazovanja na otoku. Taj se problem pojavljuje već kod djece najmlađe dobi. Nerijetko u potpunosti nedostaju ustanove za skrb o najmlađima (djeci jasličkog i vrtićkog uzrasta) pa tako niti jedan mali otok nema organizirani predškolski odgoj. Demografski najmanji otok na kojem postoji dječji vrtić je Lastovo koji trenutno pohađa 38 djece. Predškolski odgoj je organiziran na svim srednjim i većim otocima, izuzev Mljeta. Ukupno je 117 vrtića na 30 otoka. Pravobraniteljica za djecu u svom godišnjem izvješću (2023: 175) navodi neadekvatne prostore za predškolski odgoj i kadrovske probleme na otocima, te ističe da prava otočne djece u predškolskom odgoju uglavnom ovise o senzibilitetu i financijskim mogućnostima osnivača. S obzirom na važnost za socijalizaciju i kasniju uspješnost u savladavanju temeljnih osnovnoškolskih znanja, vrtićkom uzrastu posebice nedostaje godina pripreme za školu, što je često jedan od razloga iseljavanja mladih obitelji s otoka.

Problem nemogućnosti obrazovanja na otoku, odnosno nedostatak osnovnih škola na srednje velikim, malim ili izrazito malim hrvatskim otocima (prema Lajić i Mišetić, 2006: 21) kao značajan uzrok iseljavanja, ne samo mladih već i cijelih mlađih obitelji s otoka, rezultira demografskom slikom u kojoj prevladava starije stanovništvo. Naime, „[n]edostatak mlađeg stanovništva generira siromaštvo ideja i akcija, i to aktualno i u perspektivi, što u krajnjoj instanci vodi ka novom iseljavanju“ (Babić i Lajić, 2001: 71-72).

Zatvaranje škola je potisni čimbenik migracija s otoka, a smanjenje kritične mase učenika prema modelu otočnog „domina“ potiče zatvaranje škola (Babić i Lajić, 2004: 279). „Postojanje škole za otočne zajednice značajno je ne samo s obrazovnog aspekta nego i s društvenoga jer je to simbol života i mogućnosti opstanka“ (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013: 142). Tamo gdje i škole postoje često se javlja problem neadekvatne infrastrukture i kadrova zbog manjka ljudskog kapitala. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog obrazovanja i odgoja (NN, 63/2008, 90/2010) prepoznaje kategoriju osnovnih škola s otežanim uvjetima rada i definira ih kao odgojno-obrazovne ustanove na otocima, u brdsko-planinskim i slabo prometno povezanim područjima te škole koje posebnim propisima ministarstva nadležnog za obrazovanje imaju ili dobiju taj status. Zaposlenici škola s tim statusom imaju pravo dodatka na osnovnu plaću 10% i dodatna dva dana godišnjeg odmora. Međutim, to samo po sebi nije čimbenik koji će ta radna mjesta učiniti atraktivnima. Godine 2022., 33 otočne škole su imale status osnovnih škola s otežanim uvjetima rada, od toga je 6 bilo matičnih (na Dugom otoku, Hvaru, Lastovu, Mljetu, Pašmanu) i 27 područnih (na Cresu, Lošinj, Unijama, Susku, Iloviku, Pagu, Olibu, Silbi, Istu, Ižu, Vrgadi, Dugom otoku, Ugljanu, Hvaru, Šipanu, Lopudu i Mljetu). U školskoj godini 2020./2021. bilo je 109 osnovnih škola (40 matičnih i 69 područnih) na 30 otoka koje je pohađalo 8576 učenika (MRRFEU, 2021: 19).

Nepostojanje osnovne škole na otocima kao i fizička udaljenost od kopna i nemogućnost dnevnog cirkuliranja u školu na kopnu i vraćanja na otok (neadekvatna prometna povezanost otoka) ograničavajući je čimbenik koji značajno utječe na kvalitetu života djece i mladih. To je razlog koji prisiljava mlade obitelji sa djecom školskog uzrasta na odlazak s otoka, a istovremeno je i ograničavajući čimbenik doseljavanja obitelji s djecom školske dobi na otoke. „S nekih otoka koji su bliže kopnu i bolje prometno povezani moguće je redovito odlaziti u školu i vraćati se na otok, ali pritom djeca gube dosta vremena jer vozni red brodova nije uvijek usklađen s potrebama učenika putnika raznih dobi“ (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013: 141).

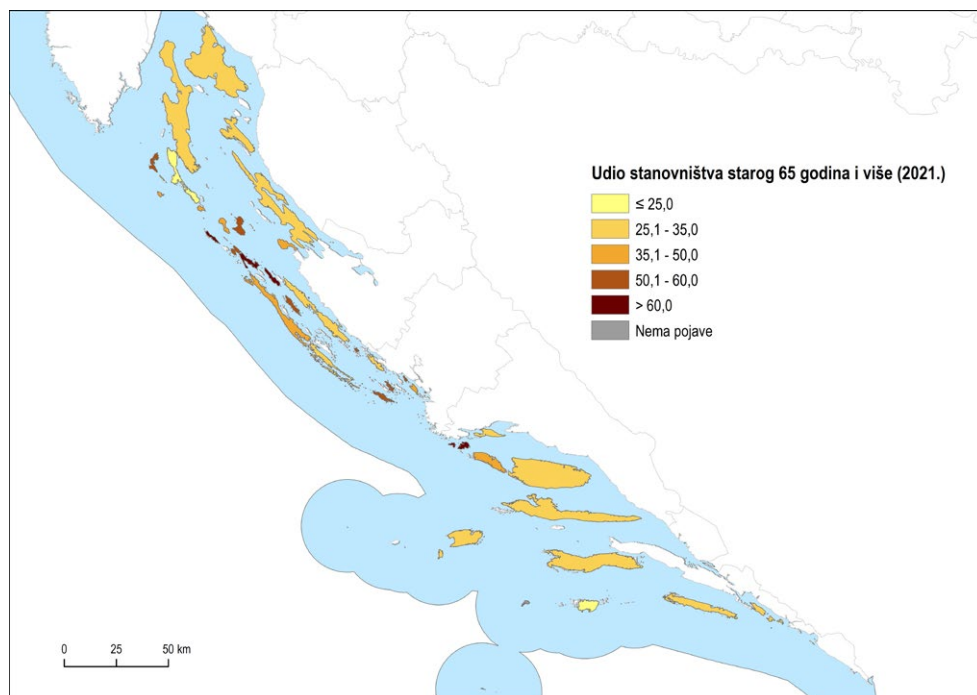
U dobi od 15 do 19 godina, što je uglavnom dob za srednjoškolsko obrazovanje, na otocima je 2021. živjelo 4809 stanovnika. U ovoj starosnoj skupini nije bilo osoba na otocima Male Srakane, Vele Srakane, Rivanj, Sestrunj, Ošljak, Zverinac, Olib, Rava, Žirje, Kornati, Biševo, Sveti Andrija, Drvenik Mali, Drvenik Veli, Sušac i Babac. To su sve mali otoci u kojima većinu stanovnika čine osobe stare 65 ili više godina. Sve ustanove za srednjoškolsko obrazovanje nalaze se na velikim otocima – Braču, Hvaru, Korčuli, Krku, Cresu, Visu, Lošinju, Pagu i Rabu. Ukupno je 13 matičnih škola, od čega su po 3 na Braču i Korčuli, po jedna na Hvaru, Krku, Visu, Rabu, Pagu i Lošinju, te dvije područne škole na Cresu i Hvaru. U školskoj godini 2020./2021. ove škole pohađalo je 2100 učenika (MRR-FEU, 2021: 20). Odlazak mladih otočana zbog srednjoškolskog obrazovanja na obalu je uobičajena pojava i najveći dio njih se niti ne vrata na otok. Naime, na otocima ne postoje visokoškolske ustanove stoga je za otočane jedino moguće na kopnu nastaviti daljnje obrazovanje nakon srednje škole. Istraživanje o obrazovnim iskustvima i aspiracijama mladih na otoku Ugljanu pokazalo je da sugovornici smatraju da otok mladim i obrazovanim osobama ne nudi mogućnosti za uspjeh te smatraju da bi trebalo poboljšati školski sustav na otoku, povećati uključenost mladih u rad zajednice, poboljšati prometnu povezanost i povećati izbor slobodnih aktivnosti (Papić, 2022: 192).

Cjelovito obrazovanje uključuje i mogućnost pohađanja dopunskih obrazovnih sadržaja: škola za strane jezike, muzičkih škola, raznih sportskih aktivnosti za djecu i mlade. Zatim, tu su zahtjevi za praćenjem kulturnih događaja i manifestacija kojih zbog nedostatka kina, kazališnih sadržaja ili koncerata na otoku nema, a ne omogućuje ih ni neadekvatna prometna povezanost većine otoka s kopnenim središtima gdje se ti sadržaji nude. Sveobuhvatni odgoj i obrazovanje zahtijevaju i ponudu organiziranih sadržaja za provođenje slobodnog vremena. Istraživanje provedeno među srednjoškolcima na kvarnerskim otocima pokazalo je da njih 90% prepoznaje nedostatak sadržaja i prostora koji bi im omogućili da kvalitetnije provode slobodno vrijeme (Rončević, 2005). I istraživanje na šibenskim otocima pokazalo je da je nepostojanje kvalitetnijih i raznovrsnijih sadržaja za slobodno vrijeme potisni čimbenik za migraciju mladih otočana (Babić i Lajić, 2001). Uz nemogućnost pohađanja osnovnoškolskog i srednjoškolskog programa na otoku, djeca i mladi nerijetko nemaju mogućnost (zbog neadekvatnog brodskeg rasporeda) odlaska na sportske priredbe u obalna mjesta. Naime, veća i važnija sportska događanja iznimno se rijetko održavaju na otocima, i to isključivo onim najvećima i najrazvijenijima poput Brača (teniski turnir za žene koji se ugasio). A s većine otoka nema dovoljno linija i nisu prilagođene potrebama učenika i mladih (Lajić, Podgorelec i Babić, 2001a).



## Stariji stanovnici na otocima

Jedna od najznačajnijih demografskih posljedica desetljeća depopulacije visoka je razina ostarjelosti stanovništva, posebice na malim otocima. Starost otočnog stanovništva i starenje je prevladavajući, ne samo demografski, već i socijalni, gospodarski i zdravstveni izazov. Premda Hrvatsku u cjelini karakterizira visok stupanj ostarjelosti stanovništva te je 22,5% osoba starih 65 ili više godina i prosječna starost je 44,3, na otocima je situacija još nepovoljnija. Prosječna starost otočnog stanovništva je 47,1 godinu. U deset godina između dva popisa prosječna dob otočnih stanovnika se povećala za dvije godine. Stariji su gotovo trećina (29,1%) ukupne populacije. Na 18 otoka oni čine više od polovice stanovništva. Sve su to mali otoci ujedno i oni s najmanjim udjelom djece - Prvić, Vrgada, Olib, Iž, Kaprije, Unije, Ist, Žirje, Ošljak, Drvenik Veli, Premuda, Molat, Drvenik Mali, Sestrunj, Rava, Rivanj, Zverinac i Male Srakane (Slika 2). Iako veliki imaju povoljniju dobnu strukturu u odnosu na male otoke i oni su u dubokoj starosti, tako da između četvrtine i trećine stanovnika ima 65 ili više godina. Ovakva dobna struktura značajan je čimbenik koji utječe na dinamiku i potrebe otočne zajednice.



Slika 2. Otoci prema udjelu stanovništva u dobi 65 i više, 2021.

Suvremenom starenju otočnih zajednica doprinosi i značajan broj povratnika umirovljenika koji donekle stabiliziraju broj stanovnika ili barem usporavaju demografsku regresiju, ali istovremeno povećavaju broj starijih u ukupnoj otočnoj populaciji, mijenjaju društvenu dinamiku i potrebe za specifičnim vrstama skrbi u zajednici (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013). Njihov broj raste od 1990-ih proporcionalno s intenzitetom iseljavanja 1960-ih i 1970-ih i stjecanjem dobi za umirovljenje. Tijekom radno aktivnog razdoblja koje su proveli izvan kopna mnogi su otočani povratnici redovito dolazili na otok i sudjelovali u otočnim aktivnostima te nikada nisu ni prestali biti dio zajednice koja im pruža osjećaj pripadanja i prihvaćenosti. Imaju obiteljsku kuću naslijeđenu od roditelja ili su tijekom radnih godina sagradili novu što im je u odabranom trenutku olakšalo povratak (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2020).

Dosadašnja istraživanja su pokazala da stariji otočani, neovisno jesu li domorodni ili doseljeni, vode život u skladu s načelima aktivnog starenja (Podgorelec i Klempić Bogadi, 2013). Aktivno sudjeluju u različitim aspektima svakodnevnog života otočnih zajednica te su važni akteri raznovrsnih događanja i aktivnosti posebice na malim otocima. Mogućnosti sudjelovanja u društvenim aktivnostima bitan su čimbenik kvalitete života starijih koji čini otoke u tom aspektu privlačnim odredištem za život ove dobne skupine, posebice otočana koji su radni vijek proveli u gradovima na kopnu. Intimnost i povezanost otočnih zajednica daje im dimenziju kvalitete života koju uglavnom nikada nisu uspjeli ostvariti u gradovima.

Veliki broj starijih stanovnika otoka svakodnevno su fizički aktivni kroz radove u vlastitom vrtu, masliniku, vinogradu i ribarenju što pozitivno utječe na opće stanje i zdravlje ne samo fizičko već i mentalno. Međutim, na razinu fizičke aktivnosti i stupanj participacije u zajednici utječu i zdravstveno stanje te funkcionalni status osobe. Naime, na hrvatskim otocima 2021. živjelo je 7,1% stanovnika koji su imali 80 ili više godina što je značajno povećanje u odnosu na 2011. kada je njihov udio iznosio 5,2%. Starost u kasnijem razdoblju, poslije 80 ili 85 godine života često se veže uz opadanje razine samostalnosti i sposobnosti skrbi pojedinca o njemu samome te su u značajnoj mjeri prisutni ozbiljniji zdravstveni problemi.

Objektivna dimenzija kvalitete života otočana razina je zdravstvene zaštite, prije svega njezina dostupnost, koja se znatno razlikuje na hrvatskim otocima ovisno o njihovoj veličini, broju stanovnika, udaljenosti od kopna te gospodarskoj razvijenosti. To je posebice bitno za starije stanovnike od kojih većina ima određene kronične bolesti te imaju veće potrebe za zdravstvenim uslugama od mlađih. Domove zdravlja imaju samo dva otoka - Pag (jedan) i Korčula (dva), specijalne bolnice su na Rabu, Ugljanu i Korčuli, a na Lošinj i

Braču su lječilišta. Na svega 26 otoka je dostupan neki oblik zdravstvene zaštite (Registar otoka, 2023). Od toga 25 otoka ima dislociranu jedinicu ambulantu doma zdravlja - Brač, Cres, Čiovo, Drvenik Veli, Dugi otok, Hvar, Kaprije, Korčula, Krk, Lastovo, Lopud, Lošinj, Mljet, Molat, Murter, Pag, Pašman, Prvić, Rab, Šipan, Šolta, Vir, Vis, Zlarin i Žirje. Na malim i iznimno malim otocima na kojima postoji ambulanta doma zdravlja, dislocirana jedinica, liječnik dolazi po određenom rasporedu jednom ili dva puta na tjedan, pa čak i rjeđe. Na otocima postoji 108 ordinacija primarne zdravstvene zaštite i sve su locirane na 18 većih otoka. Dvanaest je ordinacija specijalističko – konzilijarne zdravstvene zaštite i to na Hvaru, Korčuli, Krku, Lošinj i Pagu (Registar otoka, 2023). Istovremeno na većini malih otoka (Ilovik, Unije, Susak, Male Srakane, Vele Srakane, Drvenik Mali, Kornati, Krapanj, Ist, Olib, Silba, Rava, Premuda, Sestrunj, Zverinac, Rivanj, Vrgada, Babac, Ošljak, Biševo, Sveti Andrija, Sušac, Koločep i Iž) nije dostupna nikakva zdravstvena zaštita. Prijevoz za potrebe hitne medicinske pomoći pruža svojim plovilima, prema potrebi, lučka kapetanija ili policija, a iskustva potvrđuju da i tu ima problema. Bez obzira na veličinu otoka i brojnost stanovništva za bolničku zdravstvenu zaštitu stanovnici su prisiljeni putovati u bolnice na kopnu.

Osim dostupnosti zdravstvene zaštite svim stanovnicima, a posebice potrebne starijem stanovništvu, na otocima kvalitetu života određuju i mogućnosti institucionalnog zbrinjavanja ili dobivanja izvaninstitucionalne pomoći i njege unutar vlastita doma. Organizirana skrb za starije na otocima nedovoljna je. Pomoć na prvom mjestu pruža obitelj. Zahtjevi za neformalnom i formalnom skrbi povećavaju se s produljenjem trajanja života stanovnika i njihovim sve većim udjelom u zajednici.

Kao što domova za starije nema dovoljno na razini Hrvatske (oko 3% stanovništva starijeg od 65 godina smješteno je u neki oblik institucionalnog smještaja, OECD, 2021), još ih je manje na otocima. Domovi za starije i nemoćne locirani su na velikim i premoštenim otocima Braču, Hvaru, Korčuli, Lošinj, Čiovu, Krku, Murteru, Pagu, Visu, Ugljanu i Dugom otoku (MRRFEU, 2021). Na malim i iznimno malim otocima nedostatak članova obitelji koji su iselili zamjenjuju prijatelji i susjedi. Dakle, skrb je prepuštena osobnom angažmanu pojedinaca i njihovoj dobroj volji. Nerijetko, kada stariji dođu u dob da im je potrebna tuđa pomoć iseljavaju s otoka na kopno kako bi bili bliže djeci ili našli smještaj u domu za starije i nemoćne.

## Zaključak

Specifičnost otočnih zajednica, temeljna značajka kvalitete života stanovništva otoka, jest još uvijek prisutna bliskost i snaga zajednice. Ono što je u većim sredinama zaboravljeno na većini otoka je očuvano – a to je zajedničko druženje ljudi bez obzira na njihovu dob te međusobna podrška i pomoć stanovnika raznih dobi. Usprkos svim problemima, otoci ostaju čvrste točke u životu stanovnika, zajednice sa snažnim osjećajem identiteta, koju dijele i iseljeni otočani. Otočni stanovnici su svjesni demografske krhkosti njihovih zajednica i zbog toga su znatno spremniji nego ranije prihvatiti došljake.

Suvremena obrazovna struktura stanovništva na otocima nepovoljna je i od iznimne je važnosti za demografsku održivost otočnih zajednica i podizanje kvalitete života brinuti o obrazovanju današnje generacije. Stoga za djecu i mlade otočane treba osigurati osnovno obrazovanje na otoku, a potom mogućnost redovitog putovanja, odnosno cirkulacije u školu ili na posao u kopnena naselja, središta kojima gravitiraju ili na obližnji veći i razvijeniji otok.

Istovremeno, za starije stanovništvo je izuzetno bitna dostupnost zdravstvene zaštite, ali i mogućnosti skrbi u godinama kada im tuđa pomoć bude potrebna. Iako je objektivno kvaliteta i dostupnost zdravstvene zaštite na otocima značajno lošija nego na kopnu, i toga su stariji otočani svjesni, prilagodili su se datim okolnostima i stvorili neformalnu mrežu pomoći u svojim zajednicama. Nedostatak smještajnih kapaciteta kao i educiranog kadra za pružanje skrbi za starije otočane, moguće je djelomice nadoknaditi dobrom organizacijom i zajedničkim multidisciplinarnim pristupom postojeće medicinske službe, socijalne službe i lokalne uprave, odnosno organizacijom pružanja raznih oblika skrbi i pomoći starijima u okviru njihova doma.

Neovisno o kojoj je dobnoj skupini riječ, svi otočani imaju ograničen pristup različitim uslugama, što negativno utječe na kvalitetu života. To posebice dolazi do izražaja na malim otocima koji su u potpunosti usmjereni na sadržaje na kopnu što ugrožava demografsku održivost ovih zajednica. Da bi se omogućila demografska održivost otoka neovisno o njihovoj veličini potrebno je razviti određene ekonomske aktivnosti uz turizam, a koje će omogućiti cjelogodišnje zapošljavanje otočana i potencijalnih doseljenika, adekvatnu prometnu povezanost s kopnom koja će omogućiti redovito cirkuliranje zbog školovanja, zaposlenja, zadovoljavanja kulturnih, sportskih i općenito društvenih potreba otočana svih dobi, kao i poboljšanje različitih javnih usluga i sadržaja na otocima. Sve navedene nužne promjene predstavljaju veliki izazov za društvo u cjelini i zahtijevaju značajne reformske zaokrete javnih politika prema otocima i otočnim zajednicama.

## Literatura i izvori

- Babić, D. i Lajić, I. (2001). Dilema mladih otočana: ostanak ili odlazak s otoka Primjer šibenskih otoka. *Sociologija i prostor*, 39(1-4): 61-82.
- Babić, D., Lajić, I. i Podgorelec, S. (2004). *Otoci dviju generacija*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Babić, D. i Lajić, I. (2004). Obrazovne, radne i profesionalne težnje mladih otočana – primjer zadarskih otoka (Iž, Dugi otok, Ugljan). *Migracijske i etničke teme*, 20(2-3): 259-282.
- Beesley, K. (1983). The Quality of Community Life. *Geographical Perspectives*, 51: 54-57.
- Davis, B. E. (1986). Quality of Life in Small Island Nations in the Indian Ocean. *Human Ecology*. 14(4): 453-471.
- DZS (2013). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb, URL: <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm> (14. lipanj.2023.)
- DZS (2023). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021., DZS, Zagreb, URL: <https://dzs.gov.hr/u-fokusu/popis-2021/88> (14. lipanj.2023.)
- Goode, D. A. (ur.) (1994). *Quality of Life for Person with Disabilities: International perspectives and Issues*. Cambridge: Brookline Books.
- Klempić, S. i Lajić, I. (2005). Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva priobalnih, kanalskih i pučinskih otoka. U: A. Toskić (ur.), *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa* (str. 29-38). Zagreb: HGD.
- Klempić Bogadi, S. i Podgorelec, S. (2020). The Demography of the Archipelago – Migration as a Way of Life. U: N. Starc (ur.), *The Notion of Near Islands – The Croatian Archipelago* (str. 89-110). London: Rowman & Littlefield.
- Lajić, I. (1997). Suvremena demografska problematika jadranskih otoka. U: *Nacionalni program razvitka otoka* (str. 13-32). Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- Lajić, I., Podgorelec, S. i Babić, D. (2001). *Otoci – ostati ili otići? Studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Lajić, I., Pogorelec, S. i Babić, D. (2001a). Migracijske dileme otočana: od cirkulacije prema migraciji ili ostanku? *Migracijske i etničke teme*, 17(3): 175-194.
- Lajić, I. i Mišetić, R. (2006). *Otočni logaritam: aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na jadranskim otocima*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti – Ministarstvo, mora, turizma, prometa i razvitka.
- Lajić, I. i Mišetić, R. (2013). Demografske promjene na hrvatskim otocima na početku 21. stoljeća. *Migracijske i etničke teme*, 29 (2): 169–199.
- Maida, C. A. (ur.) (2008). *Sustainability and Communities of Places*. New York – Oxford, Berghan Books.

- Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije (2021). Nacionalni plan razvoja otoka 2021.-2027.. URL: <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/Otoci%20i%20priobalje/2021/Nacionalni%20plan%20razvoja%20otoka%202021.-2027..28.12.2021..pdf> (30. lipanj 2023.)
- OECD (2021). *Long-term Care in Croatia: Improving Home Care for the Elderly*.
- Pacione, M. (1982). The Use of Objective and Subjective Measures of Life Quality in Human Geography. *Progress in Human Geography*, 6(4): 495-514.
- Papić, A. (2022). Obrazovna iskustva i aspiracije mladih na otoku – primjer otoka Ugljana. *Socijalna ekologija*, 31(2): 171-197.
- Podgorelec, S. (2008). *Ostarjeti na otoku – kvaliteta života starijega stanovništva hrvatskih otoka*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Podgorelec, S. i Klempić Bogadi, S. (2013). *Gradovi potopili škoje – promjene u malim otočnim zajednicama*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Podgorelec, S. i Bara, M. (2014). Žensko iskustvo starenja i migracije: pogled s otokâ. *Migracijske i etničke teme*, 30(3): 379-404.
- Pravobraniteljice za djecu (2023.) Izvješće pravobraniteljice za djecu za 2022. URL: <https://dijete.hr/docs/Izvjes%CC%8C%CC%81e%20o%20radu%20pravobraniteljice%20za%20djecu%20za%202022.%20godinu.pdf> (27. lipanj 2023.)
- Rapley, M. (2003). *Quality of Life – A Critical Introduction*. London: SAGE Publications.
- Registar otoka (2023). URL: <https://registar-otoka.gov.hr/site/index?IslandSearch%5B%5D=&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=1&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=2&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=3&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=4&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=7&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=5&IslandSearch%5B%5D%5B%5D=6&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B999%5D=&IslandSearch%5B1%5D=&IslandSearch%5B1%5D%5B%5D=1&IslandSearch%5B9%5D=&IslandSearch%5B9%5D%5B%5D=1&IslandSearch%5B2%5D=&IslandSearch%5Bname%5D=&filter=health-objects&sort=-> (21. lipnja 2023.)
- Rončević N. (2005). Mladi na kvarnerskim otocima U: Črnjar M. i dr. (ur.), *Međunarodna radionica Analiza razvojnih potencijala otoka, 18.-25. svibnja 2004.: (na primjeru Primorsko-goranske županije i otoka Ilovika)* (str. 64-68). Rijeka: Primorsko-goranska županija, Županijski zavod za održivi razvoj i prostorno planiranje.
- Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. (2001). Svakidašnjica otočnih žena krajem devedesetih. *Sociologija sela*, 39, (1-4 (151/154)): 239-255.

## **Sažetak**

Dugotrajno iseljavanje rezultiralo je depopulacijom koja karakterizira većinu hrvatskih otoka već desetljećima što ih svrstava u demografski najugroženije prostore Hrvatske. U radu se analiziraju rezultati Popisa stanovništva 2021., a fokus je na demografskim pokazateljima i različitim aspektima kvalitete života mladih i starih stanovnika otoka. Ostanak mladih na otoku osigurava demografsku održivost, a istovremeno stariji trenutno čine najbrojniju skupinu stanovnika na otocima. Bitan čimbenik kvalitete života na otoku za djecu i njihove roditelje su mogućnosti obrazovanja. Međutim, mnogi od njih, posebice na malim otocima suočeni su s nedostatnim uvjetima ili potpunom nemogućnosti obrazovanja na otoku što ih potiče na iseljavanje. Za starije stanovništvo je bitna zdravstvena zaštita čija je kvaliteta i dostupnost na otocima objektivno značajno lošija nego na kopnu. Toga su stariji otočani svjesni, prilagodili su se datim okolnostima i stvorili neformalnu mrežu pomoći u svojim zajednicama. Veliki broj starih ljudi i mali broj mlađih članova obitelji u otočnim zajednicama ukazuju na potrebu za organiziranim, formalnim oblicima skrbi kojih nema dovoljno. Da bi se omogućila demografska održivost otoka neovisno o njihovoj veličini potrebno je razviti određene ekonomske aktivnosti uz turizam, a koje će omogućiti cjelogodišnje zapošljavanje otočana i potencijalnih doseljenika. Nužno je organizirati adekvatnu prometnu povezanost s kopnom koja će omogućiti redovito cirkuliranje zbog školovanja, zaposlenja, zadovoljavanja kulturnih, sportskih i općenito društvenih potreba otočana svih dobi, kao i poboljšanje različitih javnih usluga i sadržaja na otocima.

**Ključne riječi:** otoci, demografska održivost, migracije, starenje, mladi

## QUALITY OF LIFE AS A DETERMINANT OF DEMOGRAPHIC SUSTAINABILITY IN ISLAND COMMUNITIES

### Summary

The prolonged emigration has resulted in depopulation, a persistent issue characterizing most Croatian islands for decades, placing them among the most demographically vulnerable areas in Croatia. The paper analyses the results of the 2021 Census, with a specific focus on demographic indicators and various aspects of the quality of life experienced by both young and elderly island residents. The retention of young people on the islands is crucial for ensuring demographic sustainability. Simultaneously, the elderly constitute the largest demographic group on these islands. A critical component of the quality of life for island children and their parents revolves around educational opportunities. However, numerous challenges, particularly on smaller islands, hinder or altogether prevent educational pursuits on the islands, prompting migration. For the older population, access to healthcare is crucial. The objective quality and availability of healthcare services on the islands lag significantly behind those on the mainland. Despite this, older islanders have adapted to these conditions, creating informal support networks within their communities. The significant proportion of elderly residents coupled with a scarcity of younger family members in island communities underscores the pressing need for organized, formal caregiving structures, which are currently lacking. To ensure the demographic sustainability of these islands, irrespective of their size, there is a need to develop specific economic activities alongside tourism. These endeavours should provide year-round employment opportunities for both islanders and potential immigrants. Essential to this sustainability is improved transportation connectivity with the mainland, facilitating commuting for education, employment, and meeting cultural, sports, and general social needs for islanders of all ages. Additionally, enhancing various public services and facilities on the islands is paramount.

**Keywords:** islands, demographic sustainability, migration, aging, youth